

INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA
Centar za ekonomska istraživanja

GLOBALIZACIJA I KULTURA

BEOGRAD, 2015

Uređivački odbor:

dr **Veselin Vukotić**

dr **Danilo Šuković**

dr **Mirjana Rašević**

dr **Slobodan Maksimović**

dr **Vladimir Goati**

Izdaje:

Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka

Za izdavača:

dr **Goran Bašić**

Izdavanje ove knjige finansijski su pomogli:

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja

Štampa:

Colorgrafx, Beograd

Tiraž:

300

ISBN:978-86-7093-157-2

GLOBALIZACIJA I KULTURNI RAT

Od svih ratova, najprljaviji je, kulturni rat.

Vitold Gombrovič

Apstrakt

Autor nastoji da razmotri ključne probleme savremene kulturne produkcije u različitim sferama kulture, koji karakterišu epohu neoliberalne globalizacije. U doba potpune dominacije neoliberalne ideologije, autor ukazuje na aktuelnost Tojnbijevog filozofskog uvida u kulture malih naroda, koje poput „hromih (...) reaguju na svoje smetnje u društvu sačinjenom od aktivnih ratnika“. U Tojnbijevom metaforičkom govoru, pripadnici malih kultura osuđeni su da postanu „specijalisti, poput Vulkana, kovača i oružara“. Sledeći Mekluanovu interpretaciju Tojnbija, autor nastoji da pokaže da se na sličan način danas ponašaju čitave zajednice kada su u „kulturnom ratu“, pokorene i porobljene od strane dominantne kulturne ideologije? I one se, poput Tojnbijevih invalida u militantnom savremenom društvu, služe istom strategijom kako bi u svetu sve veće pretnje od globalizovane kulture, sačuvali vlastiti kulturni identitet.

Ključne reči: neoliberalizam, globalizacija, istorija, dominacija, kultura, kulturni rat

GLOBALIZATION AND CULTURAL WAR

Abstract

The author attempts to disenss key issues of contemporary cultural production in different spheres of culture, wich characterize the era of neoliberal globalization. In an era of complete dominance of neoliberal ideology, the author points aut aktuelnos Toynbee philosophical insight into the culture of small nations, which like „lame (...) react to their inference in society made up of active warriors.“ According to Toynbee, memebers of small cultures are domed to become „specialists such as Vulcan, blacksmith and gunsmith“. Next Toynbee, the author tries to show that in a similar way today are in a „cultural war“, conquerd and ensalved bay thedominant cultural ideology. And they, like Toynbee disabled militant in modern society, used the same strategy to bring in a world of increasing threats of globalizd culture, preserve their oun cultural identity.

Key words: neoliberalism, globalization, histori, domination, cultural, cultural war

Da bismo precizno razmotrili današnju situaciju u našoj kulturi i teorijske sporove o našem razumevanju kulture i kulturnog života, čini se, da bi prethodno trebalo podsetiti na to, kakav je status kulture bio u jugoslovenskom komunističkom društvenom poretku, i objasniti uzroke promene ne samo percpecije, već i uloge kulture i kulturnih institucija u javnom životu nastajućeg neoliberalnog društva.

Naravno, opis jugoslovenskog komunističkog društva i njegovog koncepta kulture u ovoj prilici, može biti dat samo u obliku skice. Nadam se, da će i tako uprošćen prikaz biti sasvim dovoljan, da bismo bolje razumeli globalni kulturni kontekst i glavne uzroke višedecenijskog katastrofalnog stanja u našoj kulturi i kulturnoj politici.

Neki istraživači savremene srpske duhovne istorije ističu da je „socijalizam, već po svom pojmu, zamišljen kao humanije i slobodnije društvo, pa (je) već samim tim podrazumevao razvijenu kulturu i slobodno stvaralaštvo kao svoju sadržinu i svrhu.“² Prema mišljenju, ovih istraživača, u socijalističkom razdoblju, „kulturi je davano izuzetno mesto“.³ Štaviše, neki poznavaooci našeg savremenog kulturnog života smatraju, „da nikada kulturi i stvaralaštvu nije pridavan takav značaj i

1 Naučni saradnik, Institut društvenih nauka, Kraljice Natalije 45, Beograd

2 Kučinar, Zdravko 2011: 220.

3 Kučinar, str. 229.

briga za njihov razvitak – da oblikuje 'novog čoveka'⁴. Međutim, ne smemo gubiti iz vida da je ta briga „podrazumevala stvarnu društvenu pažnju, ali i sveobuhvatnu kontrolu. Desilo se, zapravo, da je u istoj meri koliko je dobijala na značaju, sfera duha gubila je na samostalnosti i slobodi, na svojoj suštini“.⁵ Ograničenost ovakve kritike, ovi autori vide u tome što je ona „pogađala samo jaz između ideala i stvarnosti, između pojma socijalizma i njegove konkretne pojavnosti. Nesocijalistički inspirisana kritika je uporište imala u shvatanju da je kultura protivna pojmu socijalizma kao plana i kontrole. To su dva osnovna vidokruga svih tadašnjih filozofskih diskusija o položaju i funkciji kulture u socijalizmu.“⁶

Posmatrano iz današnje perspektive, kritički deficit socijalističke kritike kulture, teoretičari kulture vide u tome što su ovom tipu kritike „uglavnom, izmicali problemi koje donosi nastupajuća i danas vladajuća masovna kultura, (...) pojava društva potpune vladavine kapitala i tržišne ekonomije, a pogotovo u fazi najsirovijeg kapitalizma koju naše društvo ponovo iskušava“.⁷ Sagledavajući problem i mesto kulture iz perspektive neoliberalnog društvenog konteksta pokazuje se da „kultura ponovo gubi svoju izuzetnost i postaje sve više samo jedan od sektora tržišta i potrošnje, zabave i sputanosti a ne stvarnog uzleta duha“. Drugim rečima, „savremena kulturna produkcija se, u osnovi, javlja kao robna proizvodnja u sferi duha, regulisana ponudom i potražnjom – koje su, opet, direktno ili posredno dirigovane ne samo ekonomskim, već i političkim sredstvima. Briga kulture nije više stvaranje nekog 'novog čoveka', već posebnog konzumenta naročite vrste robe – 'kulturnih dobara'⁸. Ono što bi trebalo posebno da brine našu kulturnu elitu, jeste to što „priroda te danas dominantne kulture ostaje izvan ozbiljne kritike, koja, ukoliko se i pojavi, ne nalazi valjano utemeljenje i polazište“. Nasuprot današnjoj poraznoj situaciji u sferi kulture, „ranije je loše stanje, međutim, budilo otpor, nepristajanje i održavalo spremnost i angažovanje intelektualnih snaga da se ono menja.“⁹

Potpuna erozija kritičke kulture u našoj sredini, koja je svojevremeno imala evropske domete, dovela je do toga da danas „pravi muk prati velike i sudbonosne promene u celoj sferi duha, obrazovanja, kulturnog i umetničkog života“.¹⁰ U gušenju slobodnog kritičkog mišljenja i sistematskom razaranju kritičke svesti treba tražiti objašnjenje što „danas jedva da je zamisliva, a kamoli izvodljiva akcija“, bilo koje vrste otpora sunovratu kulturnog života u Srbiji. Kada bi postojali teorijski relevantni uvidi u dubinu krize naše kulture i kulturnog života, verovatno bi nas naveli „na to da postavimo pitanje da li danas uopšte postoji dovoljna svest i neka snaga spremna da bilo šta pokrene kako bi se potpuno sagledalo i menjalo stanje današnje kulture i stvaralaštva“.¹¹

Na to pitanje nije lako dati teorijski utemeljen odgovor, bez uvida u širi politički i kulturni kontekst u kojem se odvijaju fundamentalne promene u savremenom globalnom društvu u drugoj polovini XX veka. Za potrebe ovog istraživanja pokušao sam da kritičko razmatranje nekih aspekata naše kulture započnem sa istorijske distance od pre pola veka. Razlog zbog čega sam problemu savremene kulture i njenih institucija pristupio sagledavanjem „duhovne situacije vremena“, sredinom prošlog veka, nije sasvim proizvoljan. Naime, krajem 50-ih i početkom 60-ih godina XX veka, počeli su da se odvijaju neki fundamentalni politički i kulturni procesi u onom delu Evropskog kontinenta kojem mi danas (često, sasvim nekritički) težimo, i nadamo se da ćemo uskoro dokazati da smo ispunili sve uslove da bismo postali „ravnopravan“ član te zajednice evropskih država. Reč je, naravno, o EU.

Pre nešto više od pola veka, u Rimu je 25. marta, 1957. godine osnovan ZET. To je bila skraćena za Zejedničko evropsko tržište, koje su činile najbogatije zemlje Zapadne Evrope. Na prvi pogled, ovaj podatak, nema mnogo veze sa razmatranjem problema globalizacije i kulture, koji karakteriše našu savremenost. Istražujući, međutim, pre svega, razvoja filozofske kulture i filozofskog života u našoj sredini u drugoj polovini XX veka, po čemu smo, jedno vreme bili poznati

4 Isto, str. 229.

5 Isto., str. 229.

6 Isto., str. 230.

7 Isto., str. 230.

8 Isto., str. 230.

9 Isto., str. 230.

10 Isto., str. 231.

11 Isto., str. 231.

u Evropi i u svetu, pronašao sam u naučnoj periodici, ali i u našim štampanim medijima više zanimljivih tekstova i kraćih komentara, najuglednijih domaćih i stranih autora, koji su se pojavili povodom osnivanja ZET-a, i ukojima se ističe da osnivanjem pomenutog saveza „Evropa prestaje da bude samo geografski pojma.“¹²

Vest o osnivanju ZET-a u prvi mah primljena sa odobravanjem u najširoj evropskoj javnosti i komentarisana kao pozitivan istorijski događaj u hladnoratovskoj epohi. Mnogi poznavaoци evropskih političkih prilika, videli su u ovom poduhvatu pokušaj, da se prevaziđu „tragične posledice razjedinjenosti evropskog kontinenta, koji je preko hiljadu godina svoje istorije proveo u neprestanim ratovima i obračunima, i istovremeno izražavali nadu da će Evropa u drugoj polovini dvadesetog veka shvatiti neophodnost svog trajnog izmirenja i ujedinjenja.“¹³

Pa ipak, treba istaći, da osnivanje Zajedničkog evropskog tržišta, koje je dočekano s velikom pažnjom, nije pratila nikakva euforija, slična onoj koja je početkom devedesetih godina prošlog veka, zavládala povodom stvaranja Evropske unije, i pada Berlinskog zida, u Istočnoj Evropi. Naprotiv, „potpisivanje rimskog ugovora bilo je povod da se, čak i među Evropejcima, ispolji izvesna doza ne samo obazrivog realizma, već i skepticizma,“¹⁴ na koji i danas treba podsetiti, jer nam može pomoći u boljem razumevanju aktuelnih političkih i klturnih zbivanja, ne samo u Evropi, već i na širem globalnom planu.

Nasuprot našim retkim, pa čak i evropskim, iz dugog dremeža, tek probuđenim evroskepticima,¹⁵ tadašnje sumnje, u budućnost evropskog ujedinjenja, povodom potpisivanja ugovora o Zajedničkom evropskom tržištu, vodećih evropskih političara i intelektualaca „nisu upućivane Evropi koja se opredeljivala za svoje jedinstvo, već 'Maloj Evropi', čije se granice (drastično sužavaju i zatvaraju samo u okviru Francuske, Zapadne Nemačke, Italije i zemalja Beneluksa) i koja se izgrađuje bez pravog i solidnog fundamenta.“¹⁶ Jedan od velikih evroskeptika i kritičara takvog koncepta evropskog jedinstva, španski esejista i kulturolog, Salvador de Madarijaga, sledbenik Špenglerovog poimanja kulture, izrazio je rezignirano, svoje rezerve rekavši: „Pustite ih neka prave kombinacije od šest ili sedam ili pak dva člana. No, ne dopustite im da se nazivaju Evropom.“¹⁷

Već polovinom prošlog veka vodećim intelektualcima u Zapadnoj Evropi bilo je sasvim jasno da je „evropejstvo Francuske, Zapadne Nemačke, Italije i zemalja Beneluksa bilo ipak mnogo više produkt kalkulacije, nego čistog, platonskog osećanja.“¹⁸ Neki od njih upozoravali su, da se „iza veličanstvene evropske fasade koju ukrašavaju kulturni dragulji jednog Dantea, Dekarta, Rembranta i Baha“, skrivaju „sasvim opipljivi (ekonomski) razlozi“. S druge strane, po mišljenju ovih autora, „za svaku od ovih zemalja vizija ujedinjenja Evrope donosila je, u ekonomskom, kulturnom i političkom pogledu, ono što one, zatvorene u svoje uske granice ne bi mogle nikada ostvariti.“¹⁹

Poznati tumač Hegela, ruski filozof Kožev, kao De Golov savetnik, napisao je svoj poznati manifest o evropskom ujedinjenju. Bez obzira na diskutabilnu koncepciju ovog Koževljevog nacrtá, čini se da je ruski filozof, već tada uočio značaj kulturoloških razlika za evropsko jedinstvo. Kožev je smatrao da ujedinjenje Evrope nije moguće samo pod vodstvom samo jedne od evropskih sila, kao što je recimo Nemačka, jer bi tada i Evropa bila nemačka Evropa. Kožev je verovao da evropsko jedinstvo treba da sadrži mogućnost uvažavanja kulturnih različitosti, posebno njenog latinskog, južnog i njenog protestantskog, severnog dela. Bez uvažavanja ovih kulturoloških razlika nije moguće evropsko jedinstvo, smatrao je Kožev²⁰.

Šta je još, po mišljenju, evropskih intelektualaca, sredinom prošlog veka, bilo sporno u ujedinjenju Evrope zasnovanom ne samo na političkim i ekonomskim, nego i na kulturnim motivima samo jedne od velikih evropskih sila? Prema mišljenju većine autora „za De Golovu Francusku, Evropa ujedinjena do Elbe, (...) čija bi se spoljna politika vodila iz Ke d'Orseja predstavljala je izvrsnu politič-

12 Erenrajh 1964: 2.

13 Isto., str. 2.

14 Isto., str. 2.

15 Antonić ističe da se prvi evroskeptici u Srbiji javljaju tek posle 2000-e godine. Up. Antonić 2012.

16 Isto., str. 2.

17 Isto., str. 2.

18 Isto., str. 2.

19 Isto., str. 2.

20 Up. Kovačević, 2013.

ku platformu za afirmaciju Francuske kao prve svetske sile; Adenauerovoj Nemačkoj, Evropa koja bi se protezala do Atlantika ne bi zapadnonemačkoj industriji donosila samo nova tržišta već bi pružila šansu za kompletnu vojničku rehabilitaciju i mogućnost da Evropa šestorice postane jednog dana i Evropa Nemačke; iz perspektive Italije, takva Evropa bila je (...) dovoljno bogata da joj ne uskrati tako potrebne investicije i dovoljno gladna radne snage da bi zbrinula sve njene nezaposlene“.²¹

Sedam godina posle potpisivanja ugovora o Zajedničkom evropskom tržištu Zapadna Evropa se, međutim, našla ponovo na onoj istoj tački od koje je pošla. Neki zastupnici i teoretičari evropskog ujedinjenja, smatrali su da je Evropa u svom razvitku još uvek neodređena i sasvim „amorfna zajednica, koja je dospela, do kritičnog stanja kada se od nje zahtevala veća sposobnost u reagovanju i prilagođavanju novim problemima i novim prilikama“.²²

Bez obzira na ograničenja, koja su, zbog negativnih posledica Drugog svetskog rata, u to vreme, uticala, na spoljnu politiku Zapadne Nemačke, ona je, već početkom šezdesetih godina XX veka bila suviše svesna svog mesta na evropskoj političkoj sceni, da bi se prepustila tutorstvu zemlje koja je industrijski znatno slabija od nje, a vojnički još nije bila ispunila minimalne norme nuklearne sile. To se najjasnije pokazalo u stavu Zapadne Nemačke prema projektu multilateralnih nuklearnih snaga u okviru NATO-a, jedne od američkih formula kojom se, s jedne strane, zadovoljavaju bar trenutne nuklearne ambicije Zapadne Nemačke, a, s druge, ovu zemlju odvajaju od suviše prisnog vojnog saveza sa, tada neposlušnom, degolovskom, Francuskom.

Promenu političke konstelacije u Evropi, posle pada Berlinskog zida, ujedinjenje Nemačke, rušenja komunističkog poretka u Istočnoj Evropi, novi talas globalizacije, mnogi savremeni teoretičari društva, u početku su uglavnom videli kao rezultat povećanih tenzija između napora socijalno orijentisanih država da implementiraju ljudska prava i njihove nemoći da taj cilj ostvare. Njčešće objašnjenje uspona globalizma sastojalo se u tvrdnji da je globalizam, „uvideo da i kriza zapadnih država (...) i pad komunizma u stvari nastaju kao rezultat preterane državne intervencije“²³. Budućnost čovečanstva, najekstremniji ideolozi globalizma vide u „prirodnoj vezi tržišta i građana okrenutih protiv države bilo gde u svetu“.²⁴ Veliki broj istraživača savremenog društva, ne samo u Istočnoj, već i u Zapadnoj Evropi, nekritički je poverovao da pad Berlinskog zida i slom komunizma otvaraju relanu mogućnost za „stvaranje zajedničkog sveta bez granica, sveta u kome vlada tržišni kapitalizam i u kome bi uloga države bila svedena samo na opsluživanje potreba apstraktnog samo-regulišućeg tržišta, koje bi vladalo u korist ljudske slobode, svetskog ekonomskog rasta, individualne nezavisnosti i oportuniteta“.²⁵

Posle kratkog perioda eufrije, koji je nastupio zbog rušenja autoritarnog komunističkog poretka u Istočnoj Evropi, ubrzo se pokazalo da „sloboda, rast, nezavisnost i mogućnosti za samo neke ljude znači neslobodu, osiromašenje za milijarde drugih“.²⁶ Porazom komunizma i trijumfalističkim nastupom neoliberalnog zapadnog kapitalizma, postalo je sasvim belodano, da je globalno kapitalističko „svetsko selo“ sve drugo osim demokratske i pravde zajednice“²⁷. Stoga je, nemački sociolog, Ulrich Bek, tvorac teorija „rizičnog društva“, s istinskom zabrinutošću postavio pitanje: „Kako bi strašni bauk globalizma mogao biti zamenjen politikom?“²⁸

Kao jedan od mogućih odgovora, na pitanje nemačkog sociologa, neki autori vide u tome da se „u svetu u kome dominira globalizam (...) ponovo ustanovi, ako ne dominantna, a ono bar korekciona uloga politike u odnosu na ekonomiju“.²⁹ Iako je višestruka korekcija globalizma hitna i neophodna, ipak, čini se da ovakva razmišljanja, imaju ozbiljan nedostatak, jer u sagledavanju problema neoliberalnog globalizma ne idu dovoljno duboko. Ključni problem za kritičare neoliberalne globalizacije sastoji se u tome što se ne uviđa da globalizam „ne predstavlja samo očiglednu socijalnu neodgovornost, nego i stimuliše ono što je najgore kod ljudi, naše najniže impulse koji truju naš humanitet: pohle-

21 Erenrajh 1964: 2.

22 Isto., str. 2.

23 Isto., str. 2.

24 O tome vidi u Vuletić 2006: 119-133.

25 Čičovački 2002: 40.

26 Isto., str. 41.

27 Isto., str. 41.

28 Bek 2011: 123.

29 Čičovački 2002: 41.

pu, sebičnost, želju za najjeftinijim zadovoljstvima, nepoverenje i neprijateljstvo, kao beskrupulozno nepoštenu konkurenciju. Čak i kad su ljudskim bićima negirane političke slobode i slična prava, ona su još uvek u stanju da žive kao dostojanstvene osobe. Ali kada njihovim životima počnu da dominiraju pohlepa i sebičnost, strah od drugih i netrpeljivost prema njima, kada sebe nađu u hobsovskom nemilosrdnom ratu svih protiv svih, njihov humanitet je bar privremeno suspendovan, a nekada i izgubljen bez mogućnosti oporavka. Kada je unutrašnji svet zatrovan, njegove spoljašnje manifestacije ne mogu doneti mnogo toga što bi se moglo ceniti i hvaliti. Spoljašnji svet postaje tada ili kavez siromaštva ili vakum zaglupljujućeg konzumerizma. Ako je to zaista tako, ono što je neophodno nije samo pravedna raspodela bogatstva već radikalna transformacija čitavog sistema“.³⁰

Međutim, da bismo mogli da otkrijemo da li postoji li realna „alternativa za svet u kome dominira bilo politika bilo ekonomija, neophodno je prethodno da shvatimo šta ta dva gledišta imaju zajedničko“.³¹

Većina istraživača se slaže da su moderne ideologije kosmopolitizma i globalizma, nastale kao rezultat moderne reakcije na srednjovekovnu teološku sliku sveta. Nasuprot srednjovekovnoj slici sveta, moderna, kako kaže Veber, desakralizuje i razduhovljuje svet. Međutim, iako moderna okreće leđa teološkoj slici sveta, to nikako ne znači da ona bez zavora prihvata ovaj svet. „Naprotiv, moderna ima i onu drugu, tamniju stranu svoje medalje, koja bi mogla sasvim precizno da se opiše čuvenom Veberovom sintagmom 'alijenacija sveta'“.³²

Zajednička ključna karakteristika i kosmopolitizma i globalizma jeste u tome što ove ideologije razumevaju ljudska bića kao izolovane individue, kao monade bez dublje međusobne veze koje žive u svetu bez smisla i svrhe, u mehnički determinisanom univerzumu. Shodno tome, u slučaju kosmopolitizma čovek je tretiran kao apstraktan racionalan subjekt, dok ga globalizam, nasuprot tome, shvata kao razgoličenu i osiromašenu individuu, zarobljenu vlastitim egoističnim interesima.

Da bi preživeli u tom stranom i odbojnom svetu, ljudska bića moraju da se oslanjaju uglavnom na svoj razum. U najpoznatijoj filozofskoj koncepciji kosmopolitizma, nemačkog filozofa Immanuel Kanta, ljudski razum se tretira kao autonoman, dok ga zastupnici globalizma shvataju isključivo na instrumentalan način, dakle, kao oruđe koje nam služi radi ostvarivanja ciljeva sopstvenog ega.

Najkrupnija zamerka, koju zastupnicima kosmopolitizma i globalizma upućuju, njihovi kritičari, jeste u tome što oni uprošćavaju i osiromašuju naše shvatanje humaniteta, jer se usmeravaju samo na njegove spoljašnje manifestacije. Njihovi pravi interesi se ne dotiču kvaliteta bilo individualnog bilo kolektivnog življenja. Ljudska prava se tiču regulacije koja bi trebalo da učini našu individualnu egzistenciju sa drugim ljudima podnošljivom i korektnom. Kritičari ideologije globalizma ističu da „globalizam reguliše aktivnost proizvođača i potrošača na tržištu. Problem je što se ta regulacija ne dotiče stimulanja razvoja istinske ličnosti ili istinskog društva, već se bavi zaštitom tržišta i korporacija od individualnog uplitanja u njihove aktivnosti.“³³

U tom standardizovanom, organizovanom i rutinizovanom svetu, pravilno funkcionisanje sistema čini se da zavisi od regulacija od strane adekvatnih institucionalizovanih autoriteta i od stvaranja još siromašnijih institucija. Međutim, ne samo da je svaki autoritet u manjoj ili većoj meri arbitraran, nego takode postoje mnogi suštinski problemi u životu koji ne mogu biti rešeni na institucionalno regulisan način. Stoga nametanje autoriteta i institucionalnih rešenja u takvim slučajevima još više opterećuje, čak i onesposobljava, ljudske odnose.

Sučeni s negativnim aspektima globalizma i kosmopolitizma, neki istraživači rešenja problema savremenog društva vide u reaktuelizaciji izvorne koncepcije moderne kulture, utemeljene i razvijane u kontekstu nemačke klasične filozofije, književnosti i muzičke umetnosti. Pod pojmom kultura se u ovom razdoblju nemačke moderne duhovne istorije nema u vidu savremena masovna kultura, koja je u mnogo čemu anti-kultura pre nego kultura, niti se pojam kulture razumeva u sociološkom i antropološkom smislu gde se pod tim pojmom podrazumevaju zajednički običaji i način života neke društvene grupe. Shvatanje kulture koje je zasnovano, pre svega, na nemačkoj

30 Čičovački 2002: 41-42.

31 Isto., str. 42.

32 Isto., str. 43.

33 Isto., str. 43.

klasičnoj filozofiji, književnosti i pedagoškoj nauci, uključuje u sebe ono što se u nemačkom jeziku označava terminom Bildung,³⁴ i blisko je izvornom latinskom značenju reči kultura. „U tom kontekstu, reč culture dolazi od colere, što doslovno znači kultivisati, održavati, negovati ili brinuti o nečemu. U ovom izvornom značenju, kultura nije stajala u suprotnosti sa prirodom, nego je baš upravo ukazivala na čovekovu interakciju sa prirodom u smislu njenog kultivisanja i negovanja, (...). Glagol kultivisati u tom smislu referiše na odnos brižne pažnje i stoji u strogoj suprotnosti sa modernim naporima čoveka da podredi prirodu svojoj totalnoj dominaciji.“³⁵

Kultura shvaćena u emfatičkom smislu, dovodi čoveka u vezu sa sopstvenim unutrašnjim potrebama i aspiracijama. „Takav koncept kulture podrazumeva revitalizaciju kritičkih potencijala ljudskog mišljenja, ideje humaniteta i dovodi nas u neposrednu vezu sa drugim ljudskim bićima, prirodnim svetom i celokupnom stvarnošću“³⁶. Po mišljenju zastupnika izvornog značenja pojma kultura, ethos istinski kulturnog čoveka „uznemiravalo bi to što drugi ljudi (na primer) stalno gladuju i što nemaju krov nad glavom, ne zato što je to neko njihovo navodno neotuđivo ljudsko pravo, već zato što on poštuje njihov humanitet. On bi pomogao manje srećnim ne zbog nekih političkih deklaracija ili spolja nametnute dužnosti, već zbog svoje kultivisane sposobnosti da saoseća sa drugima i brine za njih. Za čoveka od kulture, takvo drugo biće nije apstraktni nosilac nekih idealnih prava, već ljudsko biće koje živi i pati, individua kojoj treba pomoć ili koju treba zaštititi.“³⁷

Za zastupnike kulturološke paradigme „retirati čovekov humanitet samo u terminima apstraktnih nosilaca ljudskih prava, ili u smislu principijelno sebičnih bića, znači potpuno nakaradno uprositi istinsku sliku čoveka. Biti ljudsko biće znači biti podeljen iznutra i rastrgnut u različitim pravcima. Ljudski život je beskrajna bitka između različitih sila, nagona, impulsa, želja, ideala, snova i aspiracija. To je borba između instinktivnih, emocionalnih, umnih i duhovnih elemenata, između spoljašnjeg i unutrašnjeg, sebičnog i altruističkog, subjektivnog, realnog i idealnog“.³⁸

Prema tvorcu moderne teorije medija, Maršalu Mekluanu, veliki deo čuvenog dela Istraživanje istorije, Arnolda Tojnbija, posvećen je razmatranju brojnih izazova s kojima se suočavaju različite kulture. U doba dominacije neoliberalne ideologije, podržane moćnom medijskom logistikom, veoma je aktuelan Tojnbijev filozofski uvid, u kulture malih naroda, koje poput „hromih (...) individua“, reaguju na smetnje u društvu sačinjenom od aktivnih ratnika.“³⁹ Prema Tojnbiju, u borbi za opstanak, sa nadmoćnim imperijalnim kulturnim silama, malim kulturama preostaje da, kao u antičkom mitu o Vulkanu postanu „specijalisti, poput kovača i oružara“.⁴⁰ Parafrazirajući ovu Tojnbijevu misao, mogli bismo reći da se na sličan način ponašaju i čitave zajednice kada se nađu u „kulturnom ratu“, i kada bivaju pokorene i porobljene od strane dominantne kulturne ideologije u njihovoj militantnoj misiji neokolonijalnog „civilizovanja“. I one su prinuđene da se, poput Tojnbijevih „invalida“ u ratničkom društvu, služe sličnom strategijom, kako bi u svetu, u kome dominira nametanje globalizovane kulture, sačuvali vlastiti kulturni identitet.

Sredinom XX veka, Mekluan je najavljivao da će električni mediji podstaći „uspon mini država“ ističući da: „u Velikoj Britaniji, velški i škotski nacionalizam ponovo bujaju; u Španiji Baski zahtevaju autonomiju; u Belgiji Flamanci insistiraju na razdvajanju od Valonaca; u (...) Quebecois su u prvoj etapi rata za nezavisnost; već smo svedoci klijanja nekoliko mini država u Africi i slomu nerealističkog nacrtu za regionalnu konfederaciju“.⁴¹ Nastanak ovih mini država, Mekluan je video kao svojevrsni proces „balkanizacije“⁴² savremenog svetskog poretka, nešto što je sasvim

34 Nemački termin Bildung ima višestruko značenje. Jedan od važnih aspekata značenja ovog pojma jeste obrazovanje. Shvaćeno iz perspektive ovog pojma „Obrazovanje treba da razvija naše kapacitete da se uskladimo sa društvenim svetom u njegovoj suštini ili stvarnosti – što može da uključi sposobnost da uvidamo nedostatke u postojećem svetu i da preduzimamo mere da ih ispravimo što pružaju institucije modernog društva.“ Alan Vud, „Hegel o obrazovanju“, prevod. S. Mojsić (rukopis)

35 Čičovački 2002: 44; Up. Lepenis 2009; Up. Alan Vud, „Hegelovo shvatanje obrazovanja“, (rukopis prevod Sofija Mojsić).

36 Vud, str. 5.

37 Čičovački, 44-45.

38 Isto., str. 46.

39 Makluan, 1971: 110.

40 Makluan 1971: 110.

41 Mekluan 2012: 55.

42 Mekluan je zastupao tezu da će, pod uticajem savremenih elektronskih medija, neminovno doći i do „balkanizacije“ Sjedinjenih Američkih Država. Isto., str. 54.

suprotno „državama koje su stvarali tradicionalni centralizujući nacionalizmi u prošlosti, homogenizujući različite etničke i lingvističke grupe unutar jedne nacionalne granice.“⁴³ Za kanadskog teoretičara medija, nove mini države predstavljaju „skupove istih etničkih ili lingvističkih grupa“, čije će stvaranje, kako je, s pravom, realistički predviđao biti „praćeno nasiljem“, ali je, čini se, s previše optimizma, verovao da te mini države „neće ostati neprijateljske naoružane strane koje se takmiče, već će na kraju otkriti da njihove plemenske veze prevazilaze razlike nakon čega će živeti u harmoniji i međusobnom kulturnom ukrštanju“.⁴⁴

Mekluan je očekivao da će se kulturni obrasci nastanka decentralizovanih mini država ponoviti u SAD, iako mu je bilo jasno da većina Amerikanaca teško može da zamisli raspad Unije. Pa ipak, Mekluan je smatrao da će SAD biti „prva država u istoriji, koja je započela svoje nacionalno postojanje kao centralizovani pismeni politički entitet, izvrteti svoj istorijski film unazad, razmotavajući se u mnoštvo decentralizovanih crnačkih država, indijanskih država, regionalnih država, lingvističkih i etničkih država, itd.“⁴⁵ Mekluan je tvrdio da je „decentralizam goruće pitanje u pedest država, od krize školstva u Njujorku do zahteva retribalizovane omladine da se tiranski multiuniverzum smanji na ljudsku veličinu i da se masovna država debirokratizuje“⁴⁶. Smatrao je da su plemena i birokratija „antitetička sredstva društvene organizacije i nikad ne mogu da postoje zajedno u miru; jedno od njih mora da uništi i zameni drugo ili nijedno neće preživeti“.⁴⁷

Sintagmu „kulturni rat“, koja vodi poreklo iz nemačkog jezika (Kulturkampf) i koju su kasnije preuzeli Amerikanci (Cultur wars), vraćena je u teorijski život raspravom o „kulturnom ratu“, koju je pokrenula knjiga američkog sociologa Džejmsa Hantera, *Kulturni ratovi: i borba za definiciju Amerike* (1991). Hanterova rasprava izazvala je široku javnu diskusiju, godinu dana kasnije, posle nastupa američkog političara Patrika Bjukenena, povodom predstojećih predsedničkih izbora⁴⁸.

U našoj sredini diskusija o „kulturnom ratu“ i „kulturni rat“ imaju sasvim osoben karakter s obzirom na epohalni kontekst u kojem se vode. Ideološki spor, Druge Srbije, baziran je jednim delom i na kulturološkim „argumentima“, odnosno potrebi „promene svesti“ i drugačijeg utemeljenja kulture i kulturne politike u Srbiji. Moglo bi se reći da se u modernom srpskom društvu vode s manjim ili jačim intenzitetom, različiti vidovi unutrašnjeg i spoljnog „kulturnog rata“, od Dositeja i Vuka, zatim Bogdana Popovića i Slobodana Jovanovića. Tematski, kulturni rat obuhvata najšire polje kulture i kulturnog života: rat za jezik, spor o kulturnom obrascu, sukob realizma i socrealizma, polemika između tradicionalista i modernista u književnosti, filozofski sporovi o teoriji odraza, dijamatu u praxis filozofiji, analitičke i praksis filozofije, moderne i postmoderne, liberalizma i komunitarizma, feminizma, studija roda, do više ili manje sofisticiranih, aktuelnih i veoma burnih (Druga Srbija) ili prigušenih polemika o tzv. filozofiji palanke, socijalno distinktivnom ukusu (Burdije), naše intelektualne elite i sl.

U svakom slučaju, bez obzira na to, što najnovije debate o „kulturnom ratu“ na srpski način, često nemaju dublje teorijsko utemeljenje, ovi sporovi i žučne polemike, mogu poslužiti kao lakmus papir, koji nam pomaže da prepoznamo duboki deficit kritičkog mišljenja u raspravama o modernosti u srpskoj kulturi, kao i na problem kulturnog neoimperijalizma, koji kao posledica kolonijalne dominacije⁴⁹ ima svoja čvrsta uporišta u kulturnoj svesti i kulturnom životu na ovim prostorima.⁵⁰

43 Mekluan 2012: 55.

44 Isto., str. 55.

45 Mekluan 2012

46 Isto., str. 55.

47 Isto., str. 55.

48 Up. Antić 2013 4: 445-460.

49 O pripremama Austro-Ugarske za svoju civilizacijsku i kolonizatorsku misiju na Balaknu u XIX veku govori S. Vervaeet. Up. Vervaeet, 2007.

50 Up. Edvard Said, *Kultura i imperijalizam*, Beograd, 2002; Slobodan Antić, *Loša beskonačnost*, Beograd, 2012; Stijn Ververt, „Austro-Ugarska tekstualna kolonizacija BiH 1878-1918“, *Sveske*, br. 24, 2007; Širaz Dosa, „Filozofska istorija i treći svet. Hegel o Africi i Aziji“, *Treći program*, br. 113-114, 2002, str. 201-222; Slobodan Vladušić, „Tranzicija kao prelaz od kulture polisa u kulture megalopolisa“, *Kultura*, br. 140, 2013, str. 354-363.

LITERATURA

- Antonić, Slobodan (2013), „Uvod u sociologiju kulturnog rata: (sa kratkim osvrtom na Srbiju)“, Letopis matice srpske, sv. 4: 445-460.
- Antonić, Slobodan (2012), Loša Beskonačnost, Beograd: Dosije.
- Antonić, Slobodan (2008), Kulturni rat u Srbiji, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Bek, Ulrich (2011), Svetsko rizično društvo, Novi Sad: Akademska knjiga.
- Borstin, Dž. Danijel (2004), Amerikanci: kolonijalno iskustvo, Beograd: Geopoetika.
- Čičovački, Predrag (2002), Svet u kom zajedno živimo, Nikšić: Jasen.
- Dosa, Širaz (2002), „Filozofska istorija i treći svet: Hegel o Africi i Aziji“, Treći program br. 113-114: 201-220.
- Eberhan, Cenej Serenk (2002), „Evropocentrizam u filozofiji: primer Imanuela Kanta“, Treći program br 113-114: 173-200.
- Erenrajh, Maks (1964), „Evropa sa pet amerikanaca“, NIN, 2. novembar, str. 2.
- Hegel, Georg, W. F. (2006) Filozofija istorije, Beograd: Fedon.
- Kovačević, Filip (2013), Kožev u Podgorici, Podgorica: Centar za građansko obrazovanje
- Kučinar, Zdravko (2011), Protiv zabrana, Beograd: Službeni glasnik.
- Lepenis, Volf (2009), Kultura i politika, Beograd: Geopoetika.
- Makluan, Maršal (1971), Poznavanje opština – čovekovih produžetaka, Beograd: Prosveta.
- Makluan, Maršal (2012), Elektronski mediji i kraj kulture pismenosti, Loznica: Karpos.
- Said, Edvard (2002), Kultura i imperijalizam, Beograd: Beogradski krug.
- Tojnbi, Arnold (1970), Istraživanje istorije I, II, Beograd: Prosveta.
- Vladušić, Slobodan (2013), „Tranzicija kao prelaz od kulture polisa u kulturu megalopolisa“ Kultura 140: 354-363.
- Ververt, Stijn (2007), „Na granicama civilizovane Evrope“ : Austrougarska tekstualna kolonizacija BiH 1878-1918“, Sveske 24: 90-128.
- Vuletić, Vladimir, „Kad počinje proces globalizacije“, u Uvod u mirovne studije II tom, Beograd: Grupa mladost.